

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ХМЕЛЯРСТВА В УКРАЇНІ

У статті розглянуто тенденції розвитку галузі хмелярства в Україні. Визначено вплив основних факторів, які стримують розвиток галузі. Намічено шляхи відродження вітчизняного хмелярства. Особливий акцент зроблено на необхідності підвищення ефективності державної підтримки галузі.

Постановка проблеми

Збільшення попиту на технічні культури в нашій країні обумовлено їх всебічним використанням в якості сировини для багатьох галузей народного господарства: харчової, медичної, фармацевтичної, лакофарбової та інші. Особливого значення набуває виробництво хмелю. Продукція галузі хмелярства є незамінною сировиною у пивоварінні, через постійне зростання об'ємів виробництва пива.

Необхідність відродження вітчизняного хмелярства обґрунтовано тим, що виробники хмелю задовольняють потреби пивоварної промисловості лише на 20–30 %, решту хмелесировини пивовари імпортують з-за кордону хоча незважаючи на те, що в Україні існують сприятливі ґрунтово-кліматичні та соціально-економічні умови для вирощування високоякісного та конкурентоспроможного хмелю.

Аналіз останніх досліджень

Системні дослідження тенденцій розвитку галузі хмелярства, підвищення економічної ефективності виробництва хмелю та виявлення перспектив подальшого розвитку галузі відображені у працях А. Головач, В. Зіновчука, І. Куровського, Л. Павловської, Т. Ратошнюк, К. Стеценко, О. Стойка, В. Федорця, В. Циганка, М. Циганка та інших економістів-аграрників. Водночас питання відродження вітчизняного хмелярства потребує подальшого дослідження в напрямку пошуку резервів підвищення конкурентоспроможності продукції хмелярства як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках сільськогосподарської продукції.

Об'єкти та методика досліджень

Методологічною основою дослідження є системний метод пізнання економічних явищ і процесів, який ґрунтується на наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених та сучасна економічна теорія ринкової економіки.

Метою наших досліджень було вивчення стану та виявлення тенденцій, спрямованих на відродження хмелярства в Україні.

Об'єктом дослідження є процес відродження вітчизняного хмелярства на основі забезпечення виробництва високоякісної і конкурентоспроможної продукції.

Предметом дослідження є сукупність методологічних і практичних аспектів відродження в умовах ринкової адаптації.

Методика досліджень. В процесі дослідження було застосовано комплекс методів, які дозволили отримати обґрунтовані результати. Зокрема, використовувалися наступні методи досліджень: *економіко-статистичний, монографічний, аналізу і синтезу та аналогії.*

Результати досліджень

Аналіз сучасного стану хмелярства за 1999–2005 рр. в Україні показує, що із 2 тис. га нових насаджень за ці роки залишилася лише половина, при чому вони зріджені на 20–30%, що є однією з основних причин вкрай низької врожайності (в середньому 3,5 ц/га) і валового збору 428 т шишок

хмелю [4, с. 314]. У 2006 р. хмелярам вдалося дещо покращити стан галузі. В Україні функціонувало 63 хмелепідприємства, було зібрано 738,7 т хмелю з середньою врожайністю 6,8 ц/га, а площа хмеленасаджень становила 1112 га, в т.ч. плодоносна – 1032 га [12, с. 86]. Так, у порівнянні з 2005 р., валовий збір хмелю збільшився на 18 %, було проведено закладку нових насаджень хмелю на площі понад 100 га. Темпи постійного росту пивоварної галузі потребують подальшого розвитку хмелярства, зокрема виробництва хмелевого екстракту та гранул, яке в Україні або зовсім не освоєне, або перебуває в зародковому стані [14]. Виробництво хмелю в Україні за останні 5 років знаходиться на рівні 10% від виробництва у 80-ті роки минулого століття, що не відповідає потенційним можливостям галузі в нашій країні [4, с. 319].

В кінці 80-х років Україна займала п'яте місце у світі по виробництву хмелю (попереду були тільки США, ФРГ, Китай і Чехословаччина). Незважаючи на незначну питому вагу хмелеплантацій у структурі посівних площ, хмелярство займало передові позиції в сільському господарстві. Рівень рентабельності галузі у 70–80-х роках минулого століття в окремих спеціалізованих господарствах сягав 150-200 % [2, с. 250]. Особливо успішними для вітчизняного хмелярства були 1984–1988 рр. За цей період валовий збір хмелю зріс на 63 % проти попередніх років і становив у середньому майже 7 тис. т [4, с. 314]. Такі обсяги виробництва дозволяли повністю забезпечити внутрішні потреби України в продукції хмелярства, а надлишки відправляти в Росію, Казахстан, інші регіони колишнього СРСР та країни далекого зарубіжжя (Німеччину, Францію та інші). За реалізований хміль держава отримувала виручку в іноземній валюті, хмелезбиральні машини та запчастини до них, засоби захисту рослин від бур'янів, хвороб і шкідників.

На рубежі 80–90-х років у хмелярстві України відбувся різкий спад виробництва, що перетворив її з однієї з високорентабельних галузей сільського господарства у таку, яка нині переживає депресивне становище. Занепад галузі спричинили негативні чинники, що є загальними для всього аграрного сектора економіки України. Але існують специфічні проблеми, властиві безпосередньо галузі хмелярства, до яких належать в першу чергу: недосконалість інтеграційних зв'язків хмелярів і вітчизняних пивоварних заводів, низька ефективність кооперації серед виробників хмелю в налагодженні спільного маркетингу, постачання, технічного й технологічного обслуговування та висока трудомісткість і капіталоємкість хмелепродукції. До негативних факторів, що призвели до суттєвого зменшення (з 1985 р. по 1988 р. на 1236 га) об'ємів виробництва та переробки продукції хмелярства, необхідно віднести проведення необґрунтованої антиалкогольної кампанії, розпочатої у 1985 р. Значної

шкоди завдала аварія на Чорнобильській АЕС у 1986 р., наслідками якої стало падіння попиту на вітчизняну сировину на світовому ринку. Ці та інші фактори призвели до того, що у 1989 р. у порівнянні з 1987 р. валовий збір шишок хмелю зменшився майже на 3 тис. т [8]. Ще одним заперечливим чинником була відсутність державної аграрної політики, а саме фінансової підтримки розвитку галузі хмелярства. Все це призвело до того, що площі під хмелем у порівнянні з 1991 р. зменшились у 7 разів, і на початок 1999 р. в Україні лишилося 1426 га насаджень хмелю. Така ситуація склалася у зв'язку з втратою ринків збуту в колишніх республіках Союзу (близько 5 тис. т), порушенням паритету цін, неправильним підходом до митної політики; скасування ввізного мита на хміль, що сприяло масовому безпідставному завезенню його пивзаводами України з-за кордону. Як наслідок, – зниження загального попиту на хміль вітчизняного виробництва і занепад галузі.

З метою підтримки вітчизняного товаровиробника державою у 1999 р. було прийнято ряд законодавчих актів щодо відродження галузі хмелярства, зокрема Закон України „Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства” (1999 р.) та Постанову Кабінету Міністрів України „Про затвердження порядку справляння збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства” (1999 р.) [9, 11]. Крім того, Асоціацією хмелярів розроблено програму відродження хмелярства в Україні на 2000–2010 рр., а також визначена мережа розсадників для вирощування елітного посадкового матеріалу високопродуктивних сортів з щорічним обсягом 400–500 тис. шт. та закладання маточних і продуктивних хмільників на площі 100–120 га щорічно. Велика увага приділялася ліквідації зріженості хмільників, для чого пропонувалося вирощувати близько 1 млн. саджанців продуктивних сортів хмелю в рік.

Завдяки підтримці держави в галузі хмелярства у 2000–2003 рр. було збільшено площі хмеленасаджень та відновлено виробничі інфраструктури галузі. За ці роки валові збори хмелю збільшилися в 1,6 раза, посаджено 1143,8 га молодих насаджень хмелю, половина яких уже у 2004 р. почала плодоносити [5, с. 136]. У 2005 р. було внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів „Про затвердження порядку справляння збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства,, (2005 р.), згідно якої суб'єкти підприємницької діяльності не залежно від форми власності та підпорядкування, які реалізують у оптово-роздрібній мережі алкогольні напої та пиво, повинні сплачувати 1 % з обороту на розвиток вказаних галузей [10]. Фінансова підтримка надається суб'єктам господарювання незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, які займаються виноградарством, садівництвом і

хмелярством, для компенсації їх витрат на проектні роботи, підготовку ґрунту та посадку, догляд за багаторічними насадженнями, спорудження шпалер та крапельне зрошення, придбання підвісних матеріалів для хмелярства відповідно до нормативів витрат на 1 га, що визначаються залежно від зон закладення молодих багаторічних насаджень, схем посадок, а також з урахуванням витрат на складові частини відповідних робіт.

До 2005 р. державні кошти на розвиток галузі хмелярства виділялися господарствам авансом, у зв'язку з чим було виявлено факти нецільового та неефективного використання фінансової підтримки галузі. Отримані наперед кошти використовувалися головним чином на догляд за застарілими низькоякісними хмелеплантаціями, а не безпосередньо на розвиток галузі (впровадження у виробництво високоякісних сортів хмелю, новітніх технологій його вирощування та переробки). Прикладом неефективного використання коштів є те, що при низькій врожайності хмелю (до 3 ц/га) хмелегосподарства у минулому році отримували значну фінансову підтримку держави. Голова асоціації хмелярів України І. Доскоч на нараді хмелярів у 2007 році відмітив, що при урожайності хмелю менше середньої по Україні, господарствам компенсація по догляду за такими насадженнями надаватись не буде. Це обґрунтовано тим, що державі немає сенсу підтримувати вирощування застарілих, низькопродуктивних сортів хмелю, тим більше, що компенсація на 1 га складає приблизно 14 тис. грн дотаційних коштів.

Починаючи з 2006 р. відшкодування коштів на розвиток хмелярства здійснюється лише за фактом виконаних робіт і при наявності відповідних документів. Для отримання фінансової підтримки одержувачі подають заяву, акт про фактичний обсяг виконаних робіт, проектно-кошторисну документацію, відомості про витрати на виконання робіт, кошториси, акти інвентаризації хмільників, технологічні карти для виконання робіт на розгляд районним комісіям. Попередній обсяг фінансової підтримки розвитку хмелярства визначається в розрізі кожного одержувача, виходячи з фактичних площ насаджень та затверджених нормативів витрат на 1 га. Так, у 2006 р. 62 підприємства отримали державну підтримку в сумі 21,4 млн грн. На думку пивоварів, підтримка хмелярства має вирости, адже суми їхніх відрахувань, згідно із Законом України „Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства”, становила у 2006 р. 85–90 млн грн. Це зумовлено, насамперед, зростанням обсягів виробництва пива в країні. Так, за січень-травень 2007 р. всього по Україні було вироблено 113,2 млн. дал. пива, що майже на 16,5 млн. дал. більше, ніж за аналогічний період у 2006 р.

Таблиця 1. Використання коштів державного бюджету, виділених на підтримку розвитку хмелярства в Україні, тис. грн.*

Області	2004 р.			2005 р.			2006 р.		
	Обсяг фінансування цільових заходів	Фактичне використання наданих коштів	Не отримано передбаченої підтримки	Обсяг фінансування цільових заходів	Фактичне використання наданих коштів	Не отримано передбаченої підтримки	Обсяг фінансування цільових заходів	Фактичне використання наданих коштів	Не отримано передбаченої підтримки
Вінницька	97,9	97,8	0,1	434,4	430,6	3,8	2057,6	2057,6	0
Волинська	104	104	0	284,9	253,2	31,7	196,5	196,5	0
Житомирська	6092	5977,4	114,6	9243	8945	298	12854,4	12564,2	290,2
Київська	-	-	-	28,9	28,9	0	-	-	-
Луганська	140	140	0	199,5	199,5	0	284,8	284,8	0
Львівська	307,7	307,6	0	2125,8	2125,8	0	2991,4	2990,3	1,1
Рівненська	558	558	0	979,8	957,2	22,6	2281	2281	0
Хмельницька	245	245	0	365,7	365,7	0	768,7	768,7	0
м. Київ	235	213,9	21,1	-	-	-	-	-	-
Усього	7779,6	7643,7	135,9	13662	13305,9	356,1	21434,4	21143,1	291,3

*Джерело: розраховано за даними Державного казначейства України

Таким чином, пивна галузь більшою мірою підтримує сади й виноградники, а не хмільники. Водночас держава на рівні 90 % відшкодовує селянам затрати на хмелярство, проте, за даними обласних управлінь аграрного розвитку, прибутки від продажу господарствами шишок хмелю на розвиток матеріальної бази хмелевиробництва не йдуть. Отож, одержуючи за кожну реалізовану тонну врожаю по 20 тис. грн., господарства спрямовують отримані кошти на інші потреби. При цьому всі розуміють, що за нинішнього стану техніки і шпалер (здебільшого 20–30-річного віку) сформулювати і „втримати на плечах„ високий урожай неможливо [3]. До того ж актуальним залишається питання контролю за цільовим і ефективним використанням державної підтримки, яка надходить з бюджету. Вітчизняні хмелярі з виділених державою дотаційних коштів на суму 42,9 млн. грн недоотримують значні кошти на розвиток галузі, що за останні три роки склало 783,3 тис. грн.

Як свідчать показники з табл. 1, невикористання коштів державної підтримки у Київській, Луганській та Хмельницькій областях за три останні роки дорівнює нулю. У Львівській області – 1,1 тис. грн., Волинській – 31,7 тис. грн, а у Житомирській області цей показник є максимальним – 702,8 тис. грн, що залишається незрозумілим тому, що найбільшим виробником хмелю в Україні завжди була саме Житомирщина. За радянських часів три чверті союзного виробництва хмелю припадало на зону Полісся. Це обумовлено рядом факторів, а саме: наявністю сприятливих ґрунтово-кліматичних умов, розвитком належної виробничої інфраструктури, технологічних та агрономічних надбань, а також трудових здобутків населення. Стан хмелярства в Україні залежить, в першу чергу, від розвитку і стану галузі в Житомирській області.

Таблиця 2. Стан вирощування хмелю в Житомирській області, 2000–2006 рр.

Показники	Роки							2006 р. у % до 2000 р.
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
Площа збирання, тис. га	0,9	0,8	1,2	1,3	1,2	1,0	0,9	100
Валовий збір, т	536	519	380	367	380	450	491	91,6
Урожайність, ц/га	4,0	4,6	3,1	2,9	3,2	4,7	5,3	132,5

Джерело: розраховано за даними [1, 13].

Аналізуючи основні показники вирощування хмелю в Житомирській області, можна зробити висновок, що розмір площі збирання культури за період з 2000 по 2006 рр. змінювався наступним чином. Зменшуючись з 0,9 тис. га до 0,8 тис. га у 2001 р., цей показник був найбільшим у 2003 р. – 1,3 тис. га та у 2006 р. знизився до початкової відзначки. Динаміка валових

зборів має дещо інший вигляд. Найвищий показник (536 т) вирощування хмелю в області був досягнутий у 2000 р., найменший – 367 т, – у 2003 р. У 2006 р. валовий збір хмелю по області склав 491 т або 91,6 % до 2000 р. Урожайність хмелю за даний період має тенденцію до збільшення. Якщо у 2000 р. урожайність хмелю була 4,0 ц/га, то у 2006 р. цей показник був 5,3 ц/га, що складає 132,5 %. За ці роки низький рівень врожайності відмічено за період з 2002 по 2004 рр., що в середньому складає 3,1 ц/га.

У 2006 р. загальна площа насаджень на Житомирщині становила 933 га [13]. Найбільш перспективними районами області щодо вирощування хмелю є Олевський, Житомирський та Бердичівський, в яких валовий збір хмелю минулого року склав відповідно 1658 ц, 817 ц та 785 ц [1]. В Олевському районі було вирощено 33,78 % щодо всього хмелю по Житомирщині (рис. 1). В Житомирському, як і в Бердичівському районі – 16 %. Найменше сировини виростили в Романівському, Новоград-Волинському, Лугинському та Ємільчинському районах області (разом 175 ц). Середній рівень виробництва хмелю – в середньому 370 ц або 7–8 % на район – у Радомишльському, Чуднівському, Червоноармійському та Черняхівському районах.

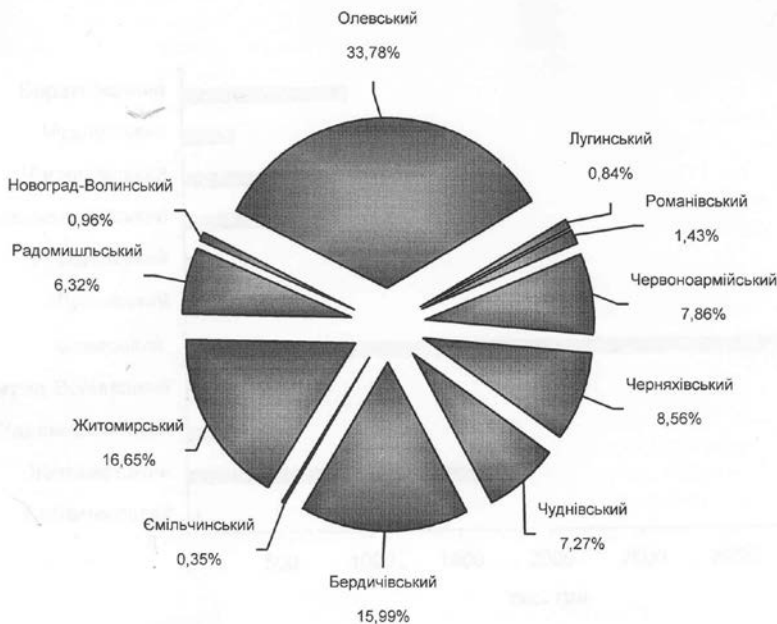

Рис. 1. Виробництво хмелю в Житомирській області в розрізі районів у 2006 р. у %

В розрізі районів, Олевський, як один з найперспективніших в області, отримав найбільшу фінансову підтримку держави – 3709 тис. грн (рис. 2). Особливої уваги заслуговує використання якісного садивного матеріалу вирощеного із „in-vitro” – здобутки хмелярів декількох господарств Олевського району у 2005 р. При середній урожайності хмелю в Олевському районі Житомирщини у 2005 р. з плодоносних насаджень 7,9 ц/га в ПСП с. Кам'янка на молодих насадженнях осені 2004 року з площі 17,4 га зібрано 20 т (11,5 ц/га) хмелю сорту Слов'янка, в ПОСП „Олекс”, СТОВ „Полісся”, СТОВ ім. Кірова на площі 4–6 га урожайність складала 11–12 ц/га. У згаданих господарствах молоді посадки хмелю були висаджені саджанцями вирощеними в ПОСП „Кишинське” цього ж району. Вирощений садивний матеріал сортів Слов'янка і Заграва – 50 тис. шт. вагою по 100–140 г, висаджений на чорноземних ґрунтах у 2004 р. с. Сінгурі на площі 7 га видав по 12 ц/га шишок хмелю з середнім вмістом альфа-кислот 5,8%, а наступного року на цій же площі одержано 21 ц/га [4, с. 313–314].

Хмелярство – капіталоемка галузь, тому вітчизняні товаровиробники отримують щорічну державну дотацію на витрати по догляду за молодими хмільниками, закладку нових хмільників та вирощування саджанців перспективних сортів хмелю. Завдяки ефективному використанню бюджетних коштів на розвиток галузі хмелярства відродження галузі стане можливим як в Житомирській області, так і в Україні в цілому. А це, у свою чергу, забезпечить зростання виробництва високоякісного та конкурентоспроможного хмелю, підвищення доходів хмелярів та покращання їхніх умов праці.

Необхідною умовою відродження галузі хмелярства є залучення інвестиційних ресурсів, що безпосередньо спрямовуються у господарства, які займаються виробництвом хмелю, а також створення відповідної фінансово-кредитної, цінової та митної політик держави. Це дозволить максимально використовувати потенційні можливості відродження галузі вітчизняного хмелярства. За розрахунками Інституту сільського господарства Полісся УААН окупність інвестицій в галузь хмелярства складатиме 3–4 роки після початку плодоношення хмелю і досягнення запланованої врожайності – 15 ц/га і більше. При цьому реально можна отримати прибуток у розмірі 5–8 тис. грн на 1 га плодоносних насаджень в залежності від типу. На принципах кооперації та вертикальної інтеграції необхідно сприяти об'єднанню всіх хмелегосподарств для реалізації, постачання і надання послуг виробникам хмелю, розробити маркетингову стратегію розвитку галузі хмелярства та відповідне програмне забезпечення.

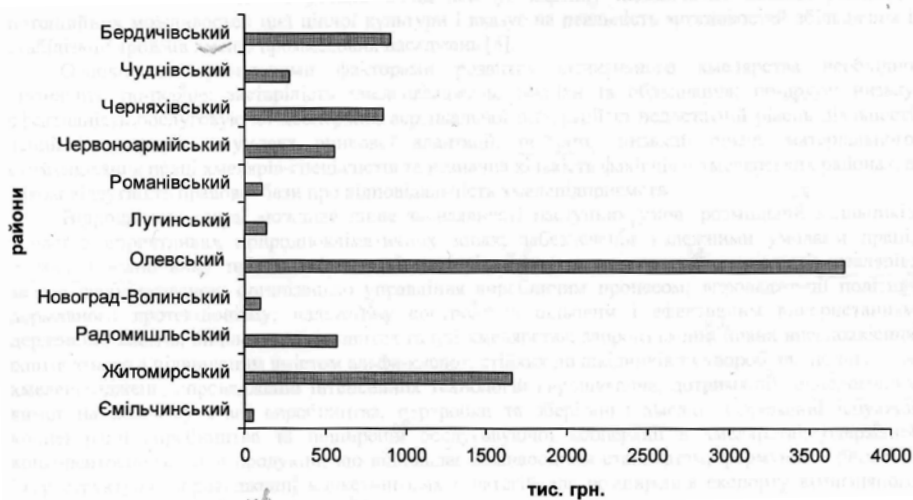

Рис. 2. Розподіл фінансування з державного бюджету на підтримку розвитку галузі хмелярства Житомирської області в розрізі районів у 2005 р.

З метою зниження трудомісткості праці вважаємо за необхідне докорінну заміну ручної праці на використання сучасних інноваційних методів виробництва та переробки хмелю. Сучасною технологією виробництва хмелю передбачено розміщення хмільників в зонах із сприятливими природнокліматичними умовами (до яких відноситься Житомирська область), вирощування сортів хмелю з підвищеним вмістом альфа-кислоти та механізацію більшості трудомістких процесів вирощування хмелю (обрізування кореневищ, навішування підтримок, догляд, збирання та інші). За останні 20 років в Україні не виготовлялося хмелярської техніки, а привезене за радянських часів обладнання чеського виробництва вже відпрацювало свій ресурс.

Інноваційним рішенням в даній сфері є придбання ВАТ „Український концерн хмелярства „Укрхміль,, гранулятора з метою створення матеріально-технічної бази з виробництва гранул шишок хмелю для забезпечення потреб пивоварної промисловості України. Згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України „Про виділення в поточному році ВАТ „Український концерн хмелярства „Укрхміль” (м. Житомир) безвідсоткової інноваційної позички” (1998 р.) було виділено 2,8 млн гривень для придбання обладнання з виробництва гранул шишок хмелю [7].

Щорічна потреба пивоварів у хмелесировині складає біля 3,6 тис. т. У минулому році виробництво вітчизняного хмелю забезпечило лише 20,5 % потреб пивоваріння, решту хмелесировини пивзаводи імпортували із-за кордону. Зниження ставки ввізного мита на хмелесировину на 30

відсоткових пунктів – до 20 % має негативні наслідки для вітчизняних хмелярських господарств, але в свою чергу позитивно відзначилося на пивоварній промисловості. Як відомо, 94 % українського пива виробляють чотири пивоварні корпорації. Вони купують лише ті сорти хмелю, які вказано в інших корпоративних переліках інгредієнтів, дозволених до використання. Дві з них – „Оболонь” і „Сармат” – частково використовують український хміль. „Санінтербрю” та „Бі-Бі-Ейч” також не проти наших сортів, але тільки після процедури відповідного випробування в дослідних та пробних варіннях пива. Тривалість цього моніторингу складає два-чотири роки [3]. Необхідною умовою ринкової економіки є вирощування вітчизняними хмелярами тільки вибраних сортів хмелю, які справді влаштовують вітчизняних пивоварів.

Генетичний потенціал сортів хмелю в умовах економічної нестабільності в Україні використовується тільки на 25–30 %, знижується в окремі несприятливі роки в деяких господарствах до 15–20 %. Для порівняння слід зазначити, що в Німеччині використання генетичного потенціалу сортів сягає за 65–70 %, у США – 65–75 %, в Австралії, Новій Зеландії – до 75–80 %. Навіть такий короткий огляд показує картину надзвичайно низької реалізації потенційних можливостей цієї цінної культури і вказує на реальність можливостей збільшення і стабілізації врожаїв хмелю промислових насаджень [6].

Основними стримуючими факторами розвитку вітчизняного хмелярства необхідно відзначити *по-перше*: застарілість хмеленасаджень, техніки та обладнання; *по-друге*: низьку ефективність обслуговуючої кооперації, вертикальної інтеграції та недостатній рівень діяльності асоціації хмелярів в умовах ринкової адаптації; *по-третє*: низький рівень матеріального стимулювання праці хмелярів-спеціалістів та незначна кількість фахівців в хмелярських районах, а також відсутність правової бази про відповідальність хмелепідприємств.

Відродження галузі можливе лише за наявності наступних умов: розміщення хмільників тільки в сприятливих природнокліматичних зонах; забезпечення належними умовами праці, побуту і відпочинку працівників галузі; матеріальне стимулювання спеціалістів-хмелярів; забезпечення сучасною організацією управління виробничим процесом; впровадження політики державного протекціонізму; належний контроль за цільовим і ефективним використанням державних коштів, виділених на розвиток галузі хмелярства; запровадження нових високоякісних сортів хмелю з підвищеним вмістом альфа-кислот, стійких до шкідників та хвороб для поновлення хмеленасаджень; впровадження інтенсивних технологій вирощування, дотримання технологічних вимог на кожному етапі виробництва, переробки та зберігання хмелю; збереження існуючої концентрації виробництва та поширення обслуговуючої кооперації в хмелярстві; одержання конкурентоспроможної продукції, що відповідає міжнародним стандартам; формування ринкової інфраструктури, впровадження маркетингових стратегій для розширення експорту вітчизняного хмелю на світовому ринку; посилення інтеграційних процесів у галузі.

Висновки

Дослідження стану вітчизняного хмелярства засвідчує, що в Україні існують сприятливі ґрунтово-кліматичні та соціально-економічні умови для вирощування хмелю, але резерви розвитку галузі практично не вичерпані. Для вирішення проблем трансформації галузі на сучасному етапі необхідно здійснити ряд соціально-економічних заходів, які сприятимуть відродженню галузі хмелярства з відповідною результативністю та конкурентноздатністю як на внутрішньому, так і на світовому ринках.

Як засвідчує світовий досвід, ефективність функціонування галузі хмелярства значною мірою залежать від рівня та обсягів державної підтримки. Відродження вітчизняного хмелярства можливе тільки за умови поліпшення матеріально-технічного забезпечення господарств, розвитку агротехнічної служби розширення мережі господарств, які займаються вирощуванням посадкового матеріалу. А також перетворення аграрної політики держави, впровадження новітніх економічних механізмів стимулювання розвитку хмелярства, покращання інноваційно-інвестиційної, фінансово-кредитної, цінової, митної і страхової політик, які забезпечать широке використання потенційних можливостей галузі.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження пов'язані з інтеграцією України до Світової організації торгівлі (СОТ). Особливо це питання актуальне для аграрного сектора. Оскільки першочергового значення набувають проблеми забезпечення якості сільськогосподарської продукції, в тому числі і продукції хмелярства, до рівня міжнародних стандартів. Для цього етапу потрібні нові підходи в напрямку підвищення врожайності та конкурентоспроможності продукції.

Література

1. Збір урожаю с/г культур, плодів та ягід у районах Житомирської області у 2006 році: Стат. бюлетень / Гол. упр. стат. у Житомир. обл., – Житомир, 2006. – 124 с.
2. *Зіновчук В.В., Шабликін В.В., Ратошнюк Т.М.* Тенденції розвитку галузі хмелярства у Житомирській області // Вісн. ДАУ. – 2005. – № 2. – С. 243–252.
3. *Коротич П.* Українське хмелярство: губить людей не пиво // Пропозиція – 2007. – № 1. – С. 50–51.
4. *Малиновський А.С.* Системне відродження сільських територій в регіоні радіаційного забруднення: Монографія. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 604 с.
5. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / Редкол.: *М.В. Зубець* (голова редакційної колегії) та ін. – К.: Урожай, 2004. – 560 с.
6. Перспективна програма розвитку хмелярства у Житомирській області на 2005–2010 роки. – Житомир: ОДА, 2005. – 34 с.

7. Про виділення в поточному році ВАТ „Український концерн хмелярства „Укрхміль” (м. Житомир) безвідсоткової інноваційної позички: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 1998 р. N 695-р. // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
 8. Програма відродження хмелярства в Україні // <http://www.hop.com.ua/programm/index.htm>
 9. Про затвердження Порядку справляння збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. N 1170 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 26. – С. 75.
 10. Про затвердження Порядку справляння збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 липня 2005 р. N 587 // Урядовий кур’єр. – 2005. – № 142.
 11. Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства: Закон України від 9 квітня 1999 року N 587–XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999 – N 20–21. – Ст. 191.
 12. *Ратошнюк Т.М.* Розвиток хмелярства в Україні // Форм. страт. розв. регіон. АПК: Матеріали третьої міжфак. наук.-практ. конф. молод. вчених, 31 травня 2007 р. – Житомир: Вид-во ДВНЗ «ДАУ», 2006. – С. 85–88.
 13. Рослинництво Житомирської області за 2000–2005 рр.: Стат. зб. / Гол. упр. стат. у Житомир. обл., – Житомир, 2007. – 86 с.
 14. *Ярош В.* Пивні монополії // <http://www.pro.lutsk.ua/archive/2003/05/09.htm>
-
-